

De constructionele ontwikkeling van Nederlandse receptieve werkwoorden: een diachrone corpusstudie

door

Martine DELORGE

Abstract

Though modern cognitive research pays a lot of attention to the meaning of grammatical patterns and the interaction of verbal and constructional semantics (with the rise of Construction Grammar, for example), there is still a lack of detailed *diachronic* studies. In this paper, a contribution to filling up this gap is made by focussing on the shifts and evolutions in the grammatical possibilities of four Dutch verbs of reception: *verkrijgen* 'get', *ontvangen* 'receive', *verwerven* 'obtain' and *begeren* 'desire'. The synchronic constructional behaviour of these verbs will be compared with that of earlier linguistic stages of Dutch.

1. INLEIDING¹

De constructiegrammatica heeft ons tot nog toe vele waardevolle inzichten in de semantische structuur van constructies bijgebracht (zie o.a. Goldberg 1995, Kay & Fillmore 1999). Constructies zijn echter voortdurend in ontwikkeling. Het bestuderen van de verschuivingen en evoluties in de grammaticale mogelijkheden van werkwoorden kan ons dan ook veel leren over de relatie tussen werkwoorden en de constructies waarin ze verschijnen. In dit artikel concentreer ik mij op de constructionele ontwikkeling van Nederlandse receptieve werkwoorden.

In hun semantische categorisering van trivalente werkwoorden typeren Margetts & Austin (2007) de klasse van 'verbs of receiving' als volgt: 'agent/recipient takes possession of theme from source'. Hieruit

¹ Het hier gepresenteerde onderzoek werd verricht binnen het kader van het BOF/GOA-project 'Meaning in between structure and the lexicon' (UGent). Ik dank Timothy Coleman en Magda Devos voor hun opmerkingen bij een eerdere versie van de tekst.

blijkt dat deze werkwoorden met drie semantische medespelers voorkomen: (i) een recipiëns, (ii) een patiëns en (iii) een oorspronkelijke bezitter, die (in het Nederlands althans) doorgaans ook agens is.² De receptieve werkwoorden benoemen een bezitsoverdracht, waarbij een object (het patiëns) overgebracht wordt naar een nieuwe bezitter (het recipiëns). Deze overdracht gaat meestal (maar niet altijd) uit van de oorspronkelijke bezitter (het agens).

Receptieve werkwoorden hebben in de literatuur tot dusver minder aandacht gekregen dan de 'geven'-werkwoorden, ongetwijfeld de meest prototypische werkwoorden van bezitsoverdracht (zie Newman 2005 voor argumentatie). In deze bijdrage zal ik trachten aan te tonen dat de receptieve werkwoorden ook een interessant onderzoeksdomein vormen. Zo zijn ze bijvoorbeeld semantisch trivalent, maar komen ze syntactisch meestal slechts met twee participanten voor. Hieruit blijkt een gebrek aan evenwicht tussen syntaxis en semantiek bij deze werkwoorden.³

In de volgende paragraaf wordt een overzicht gegeven van de constructionele variatie bij deze werkwoorden in het Nederlands.

2. CONSTRUCTIONELE VARIATIE BIJ RECEPTIEVE WERKWOORDEN: EEN OVERZICHT

2.1 *Synchrone variatie*

Receptieve werkwoorden verschijnen het vaakst in de monotransitieve constructie. In deze constructie krijgt het recipiëns de subjectfunctie en het patiëns de direct objectfunctie, zoals in (1). De derde participant, de oorspronkelijke bezitter, treedt meestal niet op de voorgrond.

- (1) Op haar verjaardagsfeestje kreeg ze (recipiëns) heel wat cadeautjes (patiëns).

² In het Engels blijkt volgens de terminologie van Margetts & Austin (2007) dat agens en recipiëns kunnen samenvallen bij receptieve werkwoorden. Landsbergen (2006b: 264) geeft aan dat *get*, bijvoorbeeld, naast een inchoatieve betekenis ook nog een agentieve betekenis heeft, zoals in *I'll get my jacket* 'Ik pak mijn jas'. In het Nederlands is meestal niet het subject agentief, maar de bron, zoals in *Hij kreeg het boek van zijn broer*, waarbij *zijn broer* de overdracht teweegbrengt.

³ Werkwoorden zoals *geven* verschijnen natuurlijk ook wel vaak zonder indirect objectrol, zoals blijkt uit de corpusgegevens van Coleman (2006: 230, 642): op 1500 attestaties werd *geven* 692 keer zonder indirect object geattesteerd.

Wanneer de bron van de overdracht toch uitgedrukt wordt, gebeurt dat in de vorm van een voorzetselconstituent ingeleid door het voorzetsel *van*, zie voorbeeld (2).

- (2) De "jonge mannen met niet-Nederlandse namen" verkregen zonder problemen de medicijnen van de nietsvermoedende apotheker.

Sommige grammaticas, zoals De Schutter (1974) en De Schutter & Van Hauwermeiren (1983), voorzien een aparte grammaticale categorie voor de *van*-constituent: zij spreken van een *bronobject*. De Schutter (1974: 213) meent dat dit object verwant is met het indirect object.

De dubbelobject-constructie, met zowel patiens als recipiens als nominale objecten, zoals in (3), wordt vooral geassocieerd met 'geven'-werkwoorden. Ook bij (sommige) privatieve werkwoorden treffen we deze constructie aan (met patiens en bronobject als nominale objecten), zie (4). Receptieve werkwoorden kunnen echter niet in deze constructie gebruikt worden, zoals blijkt uit de ongrammaticaliteit van (5).

- (3) Hij gaf haar het boek.
 (4) Hij ontnam haar het boek.
 (5) *Hij verkreeg haar het boek.

2.2 Diachrone variatie

Wanneer we de receptieve werkwoorden vanuit een diachroon standpunt bekijken, blijkt dat de oorspronkelijke bezitter in vroegere taal-fasen ook in een ander type voorzetselconstituent kon verschijnen. Het *Middelnederlandsch Woordenboek* geeft aan dat het bronobject tevens ingeleid kon worden door het 'contact' voorzetsel *aan*, zie bijvoorbeeld (6).

- (6) So vercreegh si aen onsen Heer, dat si met heme soud deelen de pine. [*Leven van Sinte Christina de Wonderbare*, 14de of 15de eeuw]

In het *Woordenboek der Nederlandse Taal* (WNT) – dat materiaal bevat van de 16de tot de 20ste eeuw – komen voorbeeldzinnen zoals (6) niet meer voor vanaf de 18de eeuw. Dit zou er dus op wijzen dat deze constructie ten laatste in de 17de eeuw verdwenen is.

In oudere fasen van het Nederlands – i.t.t. het hedendaags Nederlands – konden receptieve werkwoorden wel in een dubbelob-

ject-constructie verschijnen. Het indirect object verwijst daarbij echter meestal naar de begunstigde van de overdracht, niet naar de bron.

- (7) Ende bad hoor dat si hem woude vercrighen ontfermherticheit tot allen menschen. [*Marialegenden*, 14de eeuw]

In het licht van deze evoluties presenter ik in de volgende paragraaf een meer gedetailleerde diachrone studie van een aantal receptieve werkwoorden.

3. CASESTUDY: *VERKRIJGEN*, *VERWERVEN*, *ONTVANGEN* EN *BEGEREN*

In een casestudy werd het constructionele gedrag van vier receptieve werkwoorden nader bekeken: *verkrijgen*, *verwerven*, *ontvangen* en *begeeren*.⁴ Hoewel *begeeren* eerder een verlangen om iets te krijgen uitdrukt, is er wel een verband met een 'krijgen'-gebeurtenis: men wil iets krijgen/bezitten van een oorspronkelijke bezitter. Het is daarbij natuurlijk niet ondenkbeeldig dat dit werkwoord door zijn wat afwijkende semantiek zich ook grammaticaal enigszins anders zal gedragen.

In dit artikel komen de volgende onderzoeksvragen aan bod, gebaseerd op de data uit de woordenboeken: (i) Wanneer zijn de *aan*- en de dubbelobject-constructie precies verdwenen bij deze receptieve werkwoorden? (ii) Welke (semantische en/of andere) verklaringen kunnen we daarvoor geven? (iii) Hebben er ook andere constructionele veranderingen plaatsgevonden? Om een antwoord op deze vragen te kunnen geven, is het van belang de constructionele evolutie van de werkwoorden te reconstrueren. Daartoe werden ze opgezocht in corpora van verschillende tijdsfasen van het Nederlands.⁵

- a) een 10 miljoen woorden corpus van het Middelnederlands, voornamelijk bestaande uit literaire teksten van de cd-rom versie van het *Middelnederlandsch Woordenboek* (13de - 15de eeuw)

⁴ *Krijgen* – het meest prototypische receptieve werkwoord – is in deze casestudy buiten beschouwing gelaten omdat er binnen het bestek van deze paper niet voldoende ruimte is om de vrij uitgebreide structurele mogelijkheden van dit werkwoord grondig te bespreken. We verwijzen hiervoor naar Hoekstra (1984), Van der Horst (2002), Landsbergen (2006a, b).

⁵ In deze casestudy hebben we ook voor het hedendaags Nederlands enkel gebruik gemaakt van een corpus met geschreven taal omdat we op die manier een betere vergelijking met de geschreven taal uit oudere taalfasen konden maken. Het Corpus Gesproken Nederlands werd om die reden niet geraadpleegd.

- b) een 1,4 miljoen woorden corpus 16de-eeuws literair Nederlands, bestaande uit teksten gearhiveerd op het Internet (voornamelijk gedownload van de *digitale bibliotheek voor Nederlandse letteren* <www.dbnl.org>)
- c) een 3,1 miljoen woorden corpus van 17de-eeuws literair Nederlands (via <www.dbnl.org>)
- d) een 3,8 miljoen woorden corpus van 18de-eeuws literair Nederlands (via <www.dbnl.org>)
- e) een 9 miljoen woorden corpus van 19de-eeuws literair Nederlands (via <www.dbnl.org>)
- f) het 27 miljoen woorden corpus van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) dat volledig uit materiaal van de Nederlandse krant *NRC Handelsblad* bestaat (hedendaags Nederlands)

Alle vormen van de vier werkwoorden werden automatisch uit de verschillende corpora gehaald, waarbij voor de oudere corpora gebruik gemaakt werd van de WinConcord concordancer en voor het INL-corpus van de ingebouwde zoekmogelijkheden. De resultaten werden nadien manueel gefilterd en gelabeld volgens syntactische constructie. In de volgende paragrafen geef ik eerst een overzicht van de corpusresultaten voor het hedendaags Nederlands, daarna volgt het Middelnederlands en tot slot bespreek ik de tussenliggende periode. Ik wijk hierbij bewust af van de gewone chronologie met het oog op de presentatie.

3.1 Hedendaags Nederlands

In Tabel 1 worden de resultaten van het corpusonderzoek hedendaags Nederlands opgesomd.

Werkwoord	Constructie ⁶	Frequentie	
		#	%
verkrijgen	NP__NP	508	93,2
	NP__NP van NP	23	4,2
	NP__NP voor NP	7	1,3
	andere ⁷	7	1,3

⁶ De codes in de tweede kolom zijn gebaseerd op het systeem voor het coderen van werkwoordpatronen van het *Contragram Dutch-French-English Verb Valency Dictionary* <www.contragram.ugent.be/cvvd.htm>. De horizontale lijn stelt het werkwoord voor, de

verwerven	NP__NP	1043	82,6
	NP__NP van NP (voor NP)	48	3,8
	NP__NP voor NP	34	2,7
	NP__NP bij NP	3	0,2
	NP__NP(zich) NP (van NP)	132	10,46
	NP__NP(zich) NP voor NP	1	0,08
	andere	2	0,16
ontvangen	NP__NP	1811	73,9
	NP__NP van NP (voor NP)	414	16,9
	NP__NP voor NP	181	7,4
	NP__NP bij NP	1	0,04
	NP__datPfin	1	0,04
	andere	44	1,8
begeren	NP__NP	86	93,4
	NP__NP van NP	1	1,1
	NP__tePinf	2	2,2
	andere	3	3,3

Tabel 1: resultaten INL-corpus

De meest voorkomende constructie bij de onderzochte receptieve werkwoorden is de monotransitieve constructie met enkel een direct object naast het subject.⁸

Het bronobject verschijnt in een (optionele) *van*-constituent. *Ontvangen* en *verwerven* kunnen uitzonderlijk ook met een *bij*-constituent verschijnen om de oorspronkelijke bezitter aan te duiden, zoals in (8).

NP aan de linkerkant het subject en de codes aan de rechterkant de complementen. NP__NP van NP, bijvoorbeeld, verwijst naar een constructie met een onderwerp, een nominaal object en een voorzetselconstituent ingeleid door *van*. De codes 'datPfin' en 'tePinf' verwijzen resp. naar een ondergeschikte *dat*-zin en een infinitiefzin.

⁷ De categorie 'andere' verwijst naar overige constructies, die niet relevant zijn voor dit onderzoek, zoals het absoluut gebruik van het werkwoord in (i).

(i) Wij Samburu's moeten geven, anders zullen we niet ontvangen.

⁸ Binnen de monotransitieve constructie werden ook een aantal constructies met voorzetselconstituenten ondergebracht. In deze constructies, zoals in (ii), geeft de voorzetselconstituent echter niet de bron aan. Aangezien ik in mijn onderzoek in de eerste plaats geïnteresseerd ben in de codering van de drie participanten in de 'krijgen'-gebeurtenis (agens/bron, patiens en recipiens), heb ik deze constructies niet apart gelabeld.

(ii) Ze verwierf bekendheid met de strafzaak tegen psychiater Finkensieper. [NRC]

- (8) Ze hebben hoge verwachtingen gewekt over de steun die de minister zou verwerven bij het christen-democratische electoraat. [NRC]

We wijzen erop dat *verwerven* wel kan voorkomen in een dubbelobjectconstructie, maar enkel wanneer het indirect object een reflexief voornaamwoord is, zie (9). Een betere term voor deze constructie is dan ook de 'transitief-reflexieve' constructie. Het reflexief voornaamwoord verwijst bovendien altijd naar de begunstigde van de transactie, niet naar de bron.

- (9) Behalve dit alles heeft zij zich een indrukwekkende kennis verworven van vergelijkbaar onderzoek in binnen- en buitenland. [NRC]

De begunstigde van de overdracht kan ook omschreven worden in een oblike constituent. In dat geval wordt de voorzetselconstituent ingeleid door *voor*. Een voorbeeld hiervan is opgenomen in (10).

- (10) Meer scholen ontvangen geld voor dezelfde leerling. [NRC]

3.2 Middelnederlands

Tabel 2 geeft de resultaten van het Middelnederlandse corpusonderzoek weer.

Werkwoord	Constructie	Frequentie	
		#	%
verkrijgen	NP__NP	649	84,1
	NP__NP(genitief)	6	0,8
	NP__NP van NP	49	6,3
	NP__NP aan NP	6	0,8
	NP__NP voor NP	2	0,3
	NP__NP bij NP	1	0,1
	NP__NP NP (van/aan NP)	16	2,1
	NP__datPfin (van/aan NP)	32	4,1
	NP__datPfin voor NP	1	0,1
	NP__(NP) tePinf (van NP)	3	0,4
	andere	7	0,9

verwerven	NP__NP	164	63,8
	NP__NP(gen.)	6	2,4
	NP__NP van NP	19	7,4
	NP__NP aan NP	14	5,4
	NP__NP op NP	1	0,4
	NP__NP NP (van/aan NP)	23	8,9
	NP__(NP) (dat)Pfin (van/aan NP)	27	10,5
	NP__tePinf	1	0,4
	andere	2	0,8
	ontvangen	NP__NP	2176
NP__NP(gen.)		18	0,7
NP__(NP) van NP (voor NP)		461	16,6
NP__NP voor NP		11	0,4
NP__(NP) aan NP		17	0,6
NP__NP op NP		3	0,1
NP__NP NP		4	0,13
NP__datPfin (van/op NP)		11	0,4
NP__tePinf		2	0,07
andere		76	2,7
begeren	NP__NP	1487	51,3
	NP__NP(gen.)	144	5
	NP__NP van NP	90	3,1
	NP__NP aan NP	35	1,2
	NP__NP op NP	14	0,5
	NP__(NP) voor NP	7	0,2
	NP__NP NP	4	0,13
	NP__naar NP	3	0,1
	NP__(NP) (dat)Pfin (van/aan/op NP)	294	10,1
	NP__(dat)Pfin voor NP	2	0,07
	NP__(NP) (te)Pinf (van/aan/op NP)	744	25,7
	andere	75	2,6

Tabel 2: resultaten Middelnederlands corpus

Net zoals in het hedendaags Nederlands, is de montransitieve constructie het sterkst vertegenwoordigd. In het Middelnederlands kan het direct object ook voorkomen in de vorm van een ondergeschikte bijzin: ofwel een finiete complementszin (meestal een *dat*-zin, zoals in 11) ofwel een infinitiefzin. Ook in het hedendaags Nederlands kan het direct object in deze vorm voorkomen.⁹

- (11) Ende die Filisteen haddent vercregen dat men onder die van Ysrahel geen swaerden, noch glaviën, noch wapen en smede. [*Oud Testament in Noord-Nederlandse vertaling*, 14de eeuw]

Voorbeeldzin (12) toont aan dat het direct object bij deze werkwoorden in het Middelnederlands een genitiefmarkering kon krijgen. De Middelnederlandsche Spraakkunst van Stoett (1923: 108) verwijst o.a. naar *begeren* in de lijst van werkwoorden die de genitief regeren. Stoett (1923: 113) vermeldt tevens dat “de constructie met den genitief vrij zeldzaam” is. Dat blijkt ook uit het lage aantal attestaties in het corpus. Vandaag komen genitiefobjecten uiteraard niet meer voor.

- (12) Mi is beter dat ic sterue dan ic so lange leuede dat ic mins doits begerde. [*Nederrijns moraalboek*, 13de eeuw]

Om de bron van de overdracht weer te geven, komt bij alle werkwoorden de *aan*-constructie voor. Tabel 3 toont echter aan dat het aantal *aan*-constituenten vrij laag is in vergelijking met het aantal *van*-constituenten. Alleen bij *verwerven* vinden we meer *aan*- dan *van*-constructies.

werkwoord	aan		van	
	#	%	#	%
<i>verwerven</i>	27	10,5	21	8,2
<i>verkrijgen</i>	10	1,3	55	7,1
<i>ontvangen</i>	17	0,6	465	16,7
<i>begeren</i>	53	1,8	122	4,2

Tabel 3: Percentages aan- en van-constructies (van het totale aantal voorkomens)

⁹ Hoewel we hiervan in het INL-corpus geen voorbeelden gevonden hebben, leverde een zoektocht naar “verkregen dat” via Google heel wat correcte voorbeelden op, zoals (iii).

(iii) Wij hebben verkregen dat de directie niet langer een beroep kan doen op uitzendkrachten (...). <www.bbt.org>

In het Middelnederlands is er nog een andere constructie mogelijk om de oorspronkelijke bezitter aan te duiden: de *op*-constructie, zie voorbeeld (13). Deze constructie is echter vrij zeldzaam en komt bijna uitsluitend met *begeren* voor. *Begeren* kan bovendien ook gecombineerd worden met het patiens in een *naar*-constituent. Deze mogelijkheid vinden we helemaal niet bij de andere werkwoorden. Door de semantiek van *begeren* (waarbij een notie van 'richting' geïmpliceerd wordt: de begeerte is *gericht naar/lop* iemand of iets) past dit werkwoord beter dan de andere met een constituent ingeleid door een directioneel voorzetsel.¹⁰ In het hedendaags Nederlands komt de *naar*-constituent nog voor bij bijvoorbeeld het semantisch verwante *verlangen*.

- (13) Machtelt mijn gheminde suster dat ghi op mi begeert dat wil ic gaerne doen. [*Marialegenden*, 14de eeuw]
- (14) Dit is die forme daer een grondich oetmoedich mensche sal na begheren. [Geert Grote, *Het Getijdenboek*, 14de eeuw]

De dubbelobject-constructie komt in het Middelnederlands bij alle werkwoorden voor. Bovendien kan het indirect object ook als een 'volle' NP verschijnen. De meeste dubbelobject-constructies zijn echter benefactiefconstructies, zoals in (15): het indirect object duidt de begunstigde van de transfer aan. Toch komen ook enkele dubbelobjectvoorbeelden voor waarin het nominale indirect object niet naar de begunstigde, maar wel naar de bron van de overdracht verwijst. Dat is bijvoorbeeld het geval in (16), waarin de 'schenker' expliciet door een genitief gemarkeerd wordt.

- (15) Ende maria onse lieve vrouwe verwerfde hem gracie. [*Marialegenden*, 14de eeuw]
- (16) Ende beghert hulpe ende ghebed alre goeder menschen. [Jan van Ruusbroec, *Een spiegel der eeuwigher salicheit*, 14de eeuw]

¹⁰ I.t.t. *naar* is *op* geen echt directioneel voorzetsel. Het wordt vooral gebruikt ter uitdrukking van een zuiver plaatselijke betrekking tussen entiteiten. Als voorzetselbijwoord (in de functie van achterzetsel) geeft het wel de richting van beweging aan bij bewegingswerkwoorden, b.v. *Hij fietste de belling op*. In oudere fasen van het Nederlands kon *op* (als voorzetsel) wel richting uitdrukken (zie het *Middelnederlandsch Woordenboek* en *WNT*), b.v. *(Hi) brochte mi ghedreven up Isengrijn (joeg mij in de richting van I)*. [*Van den vos Reynaerde*, 13de eeuw]

3.3 16de en 17de eeuw

Tabel 4 geeft de resultaten van het 16de-eeuwse corpusonderzoek weer.

Werkwoord	Constructie	Frequentie	
		#	%
verkrijgen	NP__NP	98	70
	NP__NP(gen.)	2	1,4
	NP__NP van NP	21	15
	NP__NP voor NP	2	1,4
	NP__NP bij NP	1	0,7
	NP__NP NP (aan NP)	13	9,3
	NP__(dat)Pfin	3	2,2
verwerven	NP__NP	160	79,6
	NP__NP van NP	13	6,5
	NP__(NP) aan NP	5	2,5
	NP__NP NP (aan/van NP)	16	7,9
	NP__(NP) datPfin (aan NP)	6	3
	NP__NP tePinf	1	0,5
ontvangen	NP__NP	370	79,7
	NP__NP(gen.)	1	0,2
	NP__(NP) van NP	84	18,1
	NP__NP op NP	2	0,4
	NP__NP voor NP	2	0,4
	NP__NP aan NP	1	0,2
	NP__NP NP	2	0,4
	Andere	3	0,6
begeren	NP__NP	263	49,8
	NP__NP(gen.)	8	1,5
	NP__NP van NP	27	5,1
	NP__NP aan NP	22	4,2
	NP__NP op NP	5	0,9
	NP__NP voor NP	2	0,4
	NP__naar NP	1	0,2
	NP__(dat)Pfin (van/aan/op NP)	54	10,2
	NP__(NP) (te)Pinf (van/aan/op NP)	143	27,1
	Andere	3	0,6

Tabel 4: resultaten 16de eeuw

Tabel 5 geeft de resultaten van het 17de-eeuwse corpusonderzoek weer.

Werkwoord	Constructie	Frequentie		
		#	%	
verkrijgen	NP__NP	146	74,2	
	NP__NP van NP	22	11,2	
	NP__NP voor NP	4	2	
	NP__NP aan NP	2	1	
	NP__NP bij NP	2	1	
	NP__NP op NP	1	0,5	
	NP__NP NP (bij NP)	6	3	
	NP__(dat)Pfin (van/aan NP)	10	5,1	
	NP__datPfin voor NP	1	0,5	
	NP__tePinf van/aan NP	2	1	
	andere	1	0,5	
	verwerven	NP__NP	148	73,2
		NP__NP van NP	12	5,9
NP__NP bij NP		8	4	
NP__NP voor NP (bij NP)		6	3	
NP__NP op NP		2	1	
NP__NP aan NP		1	0,5	
NP__NP NP (bij/van NP)		19	9,4	
NP__datPfin (van NP)		3	1,5	
NP__tePinf		1	0,5	
andere		2	1	
ontvangen	NP__NP	134	70,5	
	NP__NP van NP	45	23,7	
	NP__NP NP	1	0,5	
	andere	10	5,3	
begeren	NP__NP	199	45,5	
	NP__NP van NP	36	8,2	
	NP__NP aan NP	6	1,4	
	NP__NP op NP	3	0,7	
	NP__NP voor NP	3	0,7	

	NP__NP bij NP	1	0,2
	NP__NP NP	1	0,2
	NP__(te)Pinf (van/aan NP)	106	24,3
	NP__(dat)Pfin (van/aan/op NP)	81	18,6
	andere	1	0,2

Tabel 5: resultaten 17de eeuw

Zoals bovenstaande tabellen 4 en 5 duidelijk maken, sluiten de resultaten van het 16de- en 17de-eeuwse corpusonderzoek vrij goed aan bij die van de Middelnederlandse periode. Opnieuw is de monotransitieve constructie het sterkst vertegenwoordigd. Het direct object kan daarbij ook voorkomen in de vorm van een bijzin. In de 16de eeuw treffen we enkele keren een genitiefobject aan, maar in de 17de eeuw komen zulke objecten niet meer voor.

Naast *van* treffen we ook *aan* aan om de oorspronkelijke bezitter in te leiden. Maar *aan* komt opnieuw minder vaak voor dan *van* (3,7 keer minder in de 16de eeuw, 3,6 keer minder in de 17de eeuw). Enkele keren wordt de bron door *op* ingeleid, voornamelijk bij *begeren* (net zoals in het Middelnederlands). In de 16de eeuw hebben we daarnaast tevens een voorbeeld gevonden met *begeren* waarbij het patiens in een *naar*-constituent verschijnt.

De meeste dubbelobject-constructies in de 16de en 17de eeuw zijn – net zoals in de oudere perioden van het Nederlands – benefactiefconstructies. De omschreven vorm met *voor* komt in het algemeen iets minder vaak voor dan de dubbelobject-constructie.

3.4 18de en 19de eeuw

Tabel 6 geeft de resultaten van het 18de-eeuwse corpusonderzoek weer.

Werkwoord	Constructie	Frequentie	
		#	%
verkrijgen	NP__NP	416	84,9
	NP__NP van NP (voor NP)	26	5,3
	NP__NP voor NP	6	1,2
	NP__NP op NP	3	0,6
	NP__NP bij NP	2	0,4
	NP__NP NP	13	2,7

	NP__datPfin (van/op NP)	4	0,8
	NP__(re)Pinf van/op NP	20	4,1
verwerven	NP__NP	84	67,7
	NP__NP van NP	10	8,1
	NP__NP voor NP (bij NP)	6	4,8
	NP__NP bij NP	2	1,6
	NP__NP NP	22	17,8
ontvangen	NP__NP	407	71,4
	NP__NP bij NP	2	0,3
	NP__(NP) van NP	127	22,3
	NP__NP voor NP	9	1,6
	andere	25	4,4
begeren	NP__NP	148	57,3
	NP__NP van NP	11	4,3
	NP__NP op NP	1	0,4
	NP__NP voor NP	1	0,4
	NP__naar NP	1	0,4
	NP__(dat)Pfin (van NP)	30	11,6
	NP__tePinf (van NP)	64	24,8
	andere	2	0,8

Tabel 6: resultaten 18de eeuw

Tabel 7 geeft de resultaten van het 19de-eeuwse corpusonderzoek weer.

Werkwoord	Constructie	Frequentie	
		#	%
verkrijgen	NP__NP	468	76,2
	NP__NP van NP (voor NP)	56	9,1
	NP__NP op NP	13	2,1
	NP__NP voor NP	12	2
	NP__NP bij NP	4	0,6
	NP__NP NP (op NP)	5	0,8
	NP__(dat)Pfin (van NP)	31	5,1
	NP__datPfin voor NP	1	0,2

	NP__tePinf van/op NP	17	2,8
	andere	7	1,1
verwerven	NP__NP	193	59,2
	NP__NP van NP	27	8,3
	NP__NP voor NP	11	3,4
	NP__NP bij NP	5	1,5
	NP__NP op NP	1	0,3
	NP__NP NP (van/bij NP)	88	27
	NP__Pfin	1	0,3
ontvangen	NP__NP	1286	73,4
	NP__NP van NP (voor NP)	370	21,1
	NP__NP voor NP	33	1,9
	NP__NP bij NP	2	0,1
	NP__NP aan NP	1	0,05
	NP__NP NP	2	0,1
	NP__(dat)Pfin	7	0,4
	NP__tePinf	1	0,05
	andere	51	2,9
begeren	NP__NP	211	63,8
	NP__NP van NP	13	3,9
	NP__NP voor NP	6	1,8
	NP__naar NP	3	0,9
	NP__(dat)Pfin (van NP)	31	9,4
	NP__tePinf	66	19,9
	andere	1	0,3

Tabel 7: resultaten 19de eeuw

Deze periodes wijken af van de oudere taalfasen wat de *aan*-constructie betreft. *Aan* wordt niet meer gebruikt om het bronobject in te leiden, op één voorbeeld in het 19de-eeuwse corpus na. Dit voorbeeld is echter niet helemaal ondubbelzinnig, aangezien de *aan*-constituent ook een locatie kan aanduiden.

- (17) Eens heeft hij aan de bank zeventien gulden teveel ontvangen, en, hij bracht ze terug. [*Max Havelaar*, Multatuli]

Bronobjecten ingeleid door *op* komen nog tot in de 19de eeuw voor, behalve bij *ontvangen*.

Een constante in de evolutie van de onderzochte receptieve werkwoorden is de dominantie van de monotransitieve constructie. Dat is ook zo in de 18de en 19de eeuw. Genitiefobjecten werden er (net zoals in de 17de eeuw) niet meer gevonden. Deze vaststelling komt overeen met Brill (1881: 64) die vermeldt dat “het getal der werkwoorden, die den genitief regeeren, [...] in de tegenwoordige taal uiterst beperkt [is]”. Enkel de “terugwerkende” werkwoorden zoals *zich bekommeren* zouden nog met een genitief voorkomen.

In de meerderheid van de aangetroffen dubbelobject-constructies in de 18de en 19de eeuw is het indirect object (net zoals in het hedendaags Nederlands) een reflexief pronomen. Het gaat daarbij telkens om benefactiefconstructies. Alle werkwoorden kunnen bovendien ook verschijnen met de begunstigde in de omschreven vorm.

4. DISCUSSIE

De belangrijkste verschuiving in de evolutie van *verkrijgen*, *verwerven*, *ontvangen* en *begeren* is de verdwijning van de *aan*-constructie. In oudere fasen van het Nederlands kon ook *aan* naar de bron verwijzen, vandaag heeft *van* die rol op zich genomen.¹¹ De breuklijn bevindt zich duidelijk tussen de 17de en de 18de eeuw.

Een mogelijke verklaring voor deze evolutie kan gevonden worden in de semantiek van de voorzetsels, die de betekenis van de constructie bepaalt. In het hedendaags Nederlands impliceert *aan* een notie van *contact* (zie o.a. Coleman 2006, Schermer-Vermeer 1991). *Van* aan de andere kant geeft *verwijdering*, *scheiding* van een bron aan. Receptieve werkwoorden combineren daarom beter met dit voorzetsel. In oudere fasen van het Nederlands kon *aan* echter een bredere interpretatie krijgen. Volgens het *Middelnederlansch Woordenboek* (lemma *aan*: I, 3) werd *aan* ook gebruikt om aan te duiden “dat het voorwerp eener werking gelegen is *bij* of *in* een persoon of eene zaak, die er als ’t ware de grond of het uitgangspunt van zijn. Zoo staat *aen* bij die ww., die een *verkrijgen*, *ontvangen*, *verwerven*, *vernemen* of wel de begeerte daarnaar of de poging daartoe uitdrukken [...]”. In de loop van de tijd werd dit gebruik van *aan* echter minder gangbaar, zoals blijkt uit de corpus- en woordenboekdata.

¹¹ Daarnaast komen in het moderne Nederlands ook voorzetseluitdrukkingen voor zoals *van de kant/van de zijde van*, *uit de hand van*, ... om de bron aan te geven (zie Van der Horst & Van der Horst 1999). Erg frequent zijn die echter niet: in onze data zat alvast geen enkel voorbeeld.

Er heeft in elk geval een soort systematisering plaatsgevonden, waarbij *aan* consequent gebruikt wordt om de nieuwe bezitter aan te duiden bij 'geven'-werkwoorden, *van* om de oude bezitter aan te duiden bij 'krijgen' en 'nemen'. De opkomst van het gebruik van *aan* bij 'geven'-werkwoorden is een in hoofdzaak 17de-eeuwse vernieuwing (Weijnen & Gordijn 1970, Duinhoven 2003), en precies dan begint het andere gebruik er stevig op achteruit te gaan. Deze visie impliceert dan dat het hedendaagse gebruik van *aan* bij privatieve *ont*-werkwoorden een 'relict' is (b.v. *Hij ontfutselde het geld aan haar*).

Daarnaast hebben we opgemerkt dat de benefactiefconstructie vroeger een bredere verspreiding kende. In het hedendaagse Nederlands komt deze constructie enkel voor bij *verwerven* en bovendien verschijnt het belanghebbend voorwerp uitsluitend in de vorm van een reflexief pronomen. Van de 13de tot de 19de eeuw, daarentegen, kwam de benefactiefconstructie bij alle werkwoorden uit de casestudy voor, met het belanghebbend voorwerp ook in de vorm van een 'volle' NP. Het verdwijnen van de benefactieve dubbelobject-constructie heeft wellicht te maken met het verdwijnen van de naamvallen uit het Nederlands. Zoals Coleman (2002: 514) aangeeft, wordt voor het Middelnederlands aangenomen "dat er bij zowat elk transitief werkwoord een datief-NP kon voorkomen die de persoon noemde te wiens voordele de handeling geschiedde, een zogenaamde 'dativus commodi' (...). [...] Met het verdwijnen van de naamvallen heeft ook de dativus commodi/het belanghebbend voorwerp in de verdere evolutie van het Nederlands gaandeweg terrein verloren". Ook bij het gebruik van de benefactiefconstructie heeft er systematisering plaatsgevonden: niet zomaar elke situatie waarbij een belanghebbende optreedt, kan nog met de dubbelobject-constructie benoemd worden.

Dat *verwerven* vandaag wel nog in een dubbelobject-constructie voorkomt, kan gerelateerd worden aan de notie van inspanning in de semantiek van dit werkwoord: het subject bij *verwerven* moet enige inspanning leveren om het gewenste object in handen te krijgen. Volgens Goldberg (1995: 143) is een agentief subject één van de voorwaarden om in de dubbelobject-constructie te verschijnen. In de oudere benefactieve voorbeelden met de andere werkwoorden is er ook sprake van een duidelijk agentief subject.

5. CONCLUSIE

In dit artikel hebben we de receptieve werkwoorden naar voren geschoven als een interessant onderzoeksdomein. De belangrijkste bevindingen uit het onderzoek kunnen als volgt samengevat worden. Ten eerste

hebben we opgemerkt dat de monotransitieve constructie door de eeuwen heen overweegt, waaruit we kunnen afleiden dat in een 'krijgen'-relatie de prominente medespelers vanouds het recipiens en patiëns zijn. Ten tweede is gebleken dat er in de loop van de eeuwen een constructionele systematisering heeft plaatsgevonden, waarbij de ditransitieve constructie prototypisch is geworden voor datieve (= 'geven'-) relaties. Ten slotte heeft er ook een systematisering plaatsgevonden wat het voorzetselgebruik betreft: *aan* raakte geijkt voor de recipiens-medespeler in datieve constructies (voor zover die medespeler niet als nominaal object gepresenteerd wordt), *van* raakte geijkt voor de bron-medespelers in receptieve constructies.

BIBLIOGRAFIE

- Brill, W.G. (1881) *Nederlandsche Spraakleer. Ten gebruike bij inrichtingen van hoger onderwijs. IIde deel: Leer van den volzin (Syntaxis)*. Derde uitgave. Leiden: E.J. Brill.
- Colleman, T. (2002) 'De benefactieve dubbelobject-constructie in het 19de-eeuws Nederlands'. In: R. Willemyns (red.), *De taal in Vlaanderen in de 19de eeuw. Historisch-sociolinguïstische onderzoeken* (themanummer *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg 112), 509-528.
- Colleman, T. (2006) *De Nederlandse datiefalternantie: een constructioneel en corpusgebaseerd onderzoek*. Proefschrift, Universiteit Gent.
- De Schutter, G. (1974) *De Nederlandse zin: poging tot beschrijving van zijn structuur*. Brugge: De Tempel.
- De Schutter, G. & P. Van Hauwermeiren (1983), *De structuur van het Nederlands. Taalbeschouwelijke grammatica*. Malle: De Sikkel.
- Duinhoven, A.M. (2003) 'Actieve en passieve indirect objecten. Een kwestie van analyse en synthese'. In: *Nederlandse taalkunde* 8, 199-230.
- Goldberg, A.E. (1995) *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hoekstra, T. (1984) 'Krijgen'. In: H. Bennis & W.U.S. van Lessen Kloeke (red.), *Linguistics in the Netherlands 1984*. Dordrecht [etc.]: Foris, 65-72.
- Kay, P. and Fillmore, C. (1999) 'Grammatical Constructions and Linguistic Generalizations: The What's X Doing Y? Construction'. In: *Language* 75, 1-33.
- Landsbergen, F. (2006a) 'Krijgen, kriegten en get: een vergelijkend onderzoek naar betekenisverandering en grammaticalisatie'. In M. Hüning, U. Vogl, T. van der Wouden & A. Verhagen (red.), *Nederlands tussen Duits en Engels. Handelingen van de workshop op 30 september en 1 oktober 2005 aan de Freie Universität Berlin*. Leiden: Stichting Neerlandistiek Leiden, 259-272.
- Landsbergen, F. (2006b) 'Getting a sense of *krijgen*. A diachronic study of its polysemy and grammaticalization'. In J. van de Weijer & B. Los (red.), *Linguistics in the Netherlands 2006*. Amsterdam: Benjamins, 150-161.

- Margetts, A. and Austin, P. (2007) 'Three participant events in the languages of the world: towards a cross-linguistic typology'. In: *Linguistics* 45, 393-451.
- Newman, J. (2005) 'Three-place predicates: A cognitive-linguistic perspective'. In: *Language Sciences* 27, 145-163.
- Schermer-Vermeer, E.C. (1991) *Substantiële versus formele taalbeschrijving: het indirect object in het Nederlands*. Amsterdam: proefschrift UvA.
- Stoett, F.A. (1923) *Middelnerlandsche Spraakkunst*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Van der Horst, J & K. Van der Horst (1999) *Geschiedenis van het Nederlands in de 20ste eeuw*. Den Haag/Antwerpen: SdU Uitgevers/Standaard.
- Van der Horst, J. (2002) 'Het nieuwe *krijgen*. Hoe er een hulpwerkwoord bij komt'. In: *Onze Taal* 6, 174-176.
- Verwijs, E. & J. Verdam *Middelnerlandsch Woordenboek*, 11 delen, 's Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1885-1952.
- Weijnen, A.A. & A.M.J. Gordijn (1970) 'Het binnendringen van het voorzetsel in het indirekt objekt in het Nederlands'. In: *Leuvense Bijdragen* 59, 125-30.
- WNT = M. De Vries, L.A. Te Winkel et al. (red.), *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff [etc.], 1882-1998.